

جاده ابریشم و نقش نمادین آن در تحقق طرح اتحادیه امت اسلامی در عصر جهانی شدن

دکتر رحیم سرور*

چکیده :

راه ابریشم از نیمه دوم قرن بیستم به شدت مورد توجه محافل علمی و فرهنگی جهان واقع شد؛ تاجایی که کنفرانسی در سال ۱۹۸۷ در پاریس با عنوان « راه ابریشم گفتگوی شرق و غرب» مطرح گردید. از آن پس راه ابریشم به «راه گفتگو» شهرت یافت. سلسله کنفرانس‌هایی در تهران (۱۹۹۰ و ۱۹۹۶ و ۲۰۰۱) و بخارا (۲۰۰۰) ادامه یافت . براساس این برنامه ، مطالعاتی به منظور طرح اجرای جاده ابریشم صورت گرفت و همچنین قسمتی از راه ابریشم برای بازسازی آن در نظر گرفته شد.

هدف اصلی این مقاله شناخت نقش و جایگاه جاده ابریشم به عنوان نمادی از گفتگوی درون تمدنی، همگرایی قومیتها و تقویت زمینه های فرهنگی و اقتصادی در تحقق ایده اتحادیه امت اسلامی در عصر جهانی شدن و نیز معرفی قابلیت‌های تاریخی _ فرهنگی و جغرافیایی مؤثر در احیای آن می باشد.

مراحل مطالعه و یا سؤالات اساسی تحقق به شرح ذیل می باشد :

- حدود و مسیر راه ابریشم در دوران شکوفایی تمدن اسلامی .
- سازو کار و نحوه تأثیرگذاری آن در گسترش و رواج اندیشه و تمدن اسلامی (در مشرق و مغرب زمین) .
- نقش و جایگاه فعلی جاده ابریشم به عنوان نمادی از جهان شمولی اسلام در عصر جهانی شدن .
- شناسایی قابلیت‌های جغرافیایی _تاریخی موجود در مسیر به عنوان پشتوانه های قوی احیاء و راهکارهای آن .
- نتایج حاصله نشان می دهد که جاده ابریشم محور کهن ترین مبادلات فرهنگی، علمی و تجاری در طول تاریخ مبین مغرب و مشرق زمین و عامل مؤثر در تقویت ارتباط بین ملل مختلف و گسترش فرهنگ اسلامی و ایرانی است و جایگاه ایران به واسطه قرارگیری در حدفاصل کانونهای فرهنگی مذکور بسیار مهم و تعیین کننده می باشد و در حال حاضر نیز با برخورداری از بیش از هزاران جاذبه جغرافیایی، تاریخی، باستان شناسی، علمی، فرهنگی و غیره در صورت معرفی و احیای آنها می تواند با جذب گردشگران داخلی و خارجی نقش سیار مهمی در تقویت تعاملات دیرینه جهان اسلام و نیز تحقق طرح اتحادیه امت اسلامی در عصر جهانی شدن داشته باشد.

واژه های کلیدی : جاده ابریشم _ تمدن اسلامی _ رواج اندیشه _ جهان شمولی _
قابلیت های جغرافیایی و تاریخی _ راهکارهای احیاء

مقدمه

مطالعات باستان شناسی نشان می دهد که محور کهن ترین مبادلات فرهنگی و تجاری در قاره آسیا جاده ابریشم بوده است. در واقع مهمترین کالایی که در جهان باستان رواج یافت و سرزمین منشاء آن یعنی چین را به اروپا پیوند داد ، ابریشم بود.^۱

این راه از موانع طبیعی بسیاری همچون بیابان های بی آب و علف ، کوههای بلند و صعب العبور ، رودخانه های خروشان ، دریاها و دریاچه ها عبور می کرد و به تبعیت از این موانع ، پیچ و تابهای فراوانی می خورد . رخدادهای سیاسی نیز به نوبه خود در تغییر مسیرهای راه مؤثر بودند و به طور کلی نباید تصور کرد که بتوان از راه ابریشم یک مسیر مشخص در تمام دوره های تاریخی به دست داد و یک خط شرقی _ غربی از آن روی نقشه ترسیم کرد . در واقع یک حد جغرافیایی بین ۳۲ تا ۳۸ درجه شمالی مسیر این راه را تشکیل می داده است .^۲ امروزه نیز اگر موانع سیاسی و اقتصادی و مرزبندی های منطقه ای مانع طی طریق مسافران و حمل کالا نباشد ، راه ابریشم نزدیکترین فاصله زمینی میان شرق و غرب جهان است .

مختصات راه ابریشم در یک نگاه کلی

این راه از شرق چین آغاز می شده است . کاروان ها از شهر سیان (شیان ، چانگان) یا ” لویانگ “ راه خود را آغاز می کردند و سپس از گردنه های کوه ” لونگ “ می گذشتند ، آن گاه پس از عبور از گذرگاه کرانه شرقی رود ” زرد “ از واحه حوضه رود ” تاریم “ عبور می کردند و از شیب های پربرف فلات پامیر بالا می رفتند و از طریق ترکستان چین (سین کیانگ)، ” کاشغر “ و ” اترار “ (ماورای سیحون) به ماورالنهر می رسیدند. شهرهای عمده سمرقند و بخارا مهمترین منزلگاه های این قسمت از راه بودند. سپس راه به جیحون می رسید و سرانجام از طریق شهرهای ” سرخس “ و ” نقرس “ وارد ایران می شد .^۳

مسیر راه در ایران پس از عبور از شهر توس و در دوره های بعدی مشهد مقدس به نیشابور می رسید و از آنجا شهرهای سبزوار ، شاهرود، دامغان، سمنان ، ری (تهران) ، قزوین یکی پس از دیگری بر سر راه قرار داشتند ؛ بعد از قزوین راه به دو شاخه تقسیم می شد : یک مسیر از طریق همدان به کرمانشاه (میسین) و سپس سلیمانیه و بغداد می رسید و در آنجا به یکی از بنادر شرقی دریای مدیترانه می رسید. و راه دیگر از طریق میانه و تبریز به طور مستقیم به ترکیه کنونی وارد می شده است.^۴ در این مقاله راه دوم که کوتاه ترین مسیر اتصال چین به اروپا است به عنوان راه اصلی شناخته می شود .

راه اصلی در مرز ایران و در مرزهای شمال شرقی آذربایجان به دو شاخه تقسیم می شد :

۱ - راه شمالی که از طریق جلفا و پل خداآفرین به اران و جمهوری ارمنستان کنونی می رسید و سپس به بندر " باتومی " در کشور گرجستان و ساحل دریای سیاه ختم می شد ؛

۲ - راه غربی (مستقیم) که از طریق شهرک مرزی "بازرگان" وارد کشور ترکیه (روم - عثمانی) می شد و به شهر ارزروم می رسید . در این شهر مجدداً راه دو شاخه اصلی تقسیم می شد:^۵

الف) یک شاخه به سمت شمال می پیچید و به بندر ترابوزان در ساحل دریای سیاه می رسید .

ب) شاخه دوم به طور مستقیم ادامه می یافت و پس از گذشتن از شهر " ارزنجان "، در شهر " سیواس " به سمت چپ (جنوب) می پیچید و به بندر تاریخی انتاکیه در گوشه شمال شرقی دریای مدیترانه منتهی می شد .

ج) شاخه مهم و اصلی راه سیواس به صورت مستقیم ادامه می یافت تا به شهر تاریخی آنکارا می رسید و از آنجا به بندر استانبول در ساحل دریای مرمره و تنگه بسفر ختم می شد. ^۶ راه ابریشم در پیوند فرهنگ ها و تمدن ها از همان آغاز شکل گیری و پی ریزی شالوده جاده ابریشم در هزاران سال پیش، کنش بشر به

نیاز تبادل تجارت، افکار، سنن، عادات و زبان و در یک کلام انتقال تمدن و فرهنگ در سرتاسر اورآسیا بوده است.^۷ به همین دلیل نیز این جاده - که شرق و غرب جهان کهن را به هم پیوند می داده و شبکه‌ای از جاده‌های فرعی را در طول مسیر هزاران کیلومتری خود در برمی گرفته است - نسبت به تمامی مسیرهایی که بشر آنها را پی‌ریخته نقش تعیین‌کننده‌تری در ارتباطات بشری ، چه به لحاظ اقتصادی و چه به لحاظ فرهنگی و حتی سیاسی ایفا نموده ، به گونه‌ای که هر امر مهمی به نوعی در ارتباط با این جاده قرار می‌گرفته است.^۸

در واقع، حکومت دو مفهوم کلی " فرهنگ " و " تجارت " بر جاده ابریشم ، آن را به جاده‌ای استثنایی و ممتاز در طی تاریخ خود بدل کرده است. به طور کلی فرهنگ بومی آسیای غربی پهلو وسیعی از شرق (رود سند، ترکستان چین یا سین کیانگ وفلات پامیر) تا غرب (نواحی شرقی دریای مدیترانه) را فرا می‌گیرد، یونان و مصر هم، که در خارج قاره آسیا قرار دارند، از نظر فرهنگی عمیقاً تحت تأثیر آن بوده و متقابلاً بر آن اثر گذاشته‌اند. در این میان وضعیت کشورهای واقع در مسیر راه ابریشم نقش حلقه‌های زنجیری بوده که تاریخ، تمدن و فرهنگ ملل گوناگون این پهنه را به هم پیوند می‌داده و طبیعتاً بیشترین تأثیر را نیز بر آن می‌گذاشته است. ایران نیز به عنوان یکی از حلقه‌های این زنجیر همواره به سبب موقعیت جغرافیایی و فرهنگی خویش از اهمیتی ویژه در این راستا برخوردار و یکی از مراکز عمده گسترش تمدن دنیای کهن بوده است. لذا علاوه بر نقش منفردش در تکوین فرهنگ جهانی به عنوان حلقه ارتباط تمدنهای باستانی شرق و غرب ، خدمت دو جانبه‌ای را به بشریت اعطا کرده است .

اصولاً علاوه بر مبادلات تجاری؛ تبادل افکار ، سنن ، عادات و زبان ، و در یک کلام انتقال تمدن و فرهنگ از نقش‌های عمده این راه بوده است . به همین دلیل نیز این جاده - که شرق و غرب جهان کهن را به هم مربوط می ساخته و شبکه‌ای از جاده‌های فرعی را در طول مسیر هزاران کیلومتری خود در بر می گرفته است - نسبت به تمامی مسیرهایی که بشر آنها را پی ریخته نقش تعیین

کننده تری در ارتباطات بشری (جدای از مرزبندی‌های سیاسی و تعلقات قومی و نژادی) چه به لحاظ اقتصادی و چه به لحاظ فرهنگی و سیاسی ایفا کرده است.^۹ نقش جاده ابریشم در گسترش و نشر هنر و ادب و فرهنگ در مغرب و مشرق زمین (تعاملات فرهنگی)

یکی از آثار آمیزش فرهنگی در سائج جاده ابریشم، تأثیرپذیری هنر و اندیشه مردمان ساکن در طول این جاده از یکدیگر بوده است. چنانکه شباهت شگفت‌انگیزی بین داستان‌ها و افسانه‌های حماسی چین با افسانه‌ها و روایات ایرانی مشاهده می‌شود. شباهت شخصیت‌های فردوسی با شاهنام چینی "فنگ.شن.ین‌ای" به حدی است که به نظر عجیب و بارونکردنی می‌آید. این امر حکایت از وجود روابطی دیرینه میان دو قوم کهن سال آسیا، یعنی ایرانیان و چینیان، و تأثیرپذیری فرهنگ و هنر آنها از یکدیگر دارد. همین تأثیرپذیری را در فرهنگ غرب نیز می‌توان دید. در ذیل به پاره‌ای از این موارد اشاره می‌شود:

یکی از نمودهای انتقال فرهنگ، ساختمان‌هایی است که با الهام از سبک معماری ایران، در شرق و غرب پراکنده است. معماری ایرانی در زمان انوشیروان و خسرو پرویز، مورد توجه تمامی هنرمندان عصر بوده است.

فلسفۀ "غنیمت شمردن دم" که در شعر بسیاری از بزرگان ایران از جمله حکیم عمر خیام نیشابوری دیده می‌شود، در شعر برخی از اندیشمندان غرب و شرق مانند شعر آناکرتون تتوسی نیز با همان مضمون مشاهده می‌شود.^{۱۰}

بنیاد Amici Augusti (مجمع دوستان گزیده و مشاوران نزدیک فرمانروایان در روم) اساساً مجمعی هخامنشی بود و از جمله آداب ایرانی بود که از غرب آسیا و مصر به روم رسید و در آنجا به حیات خود ادامه داد.

در نزدیکی ختن، مجسمه‌های بودایی به سبک یونانی و رومی پیدا شده است.

در روم پیشاپیش قیصرها آتش حمل می‌شد که نشانه ابدی بودن قدرت ایشان به شمار می‌رفت و این امر اساساً سنتی مربوط به عصر داریوش هخامنشی بود.^{۱۱}

__ اساساً هنر بودایی (در قرن دوم و سوم م .) در برخورد با هنر، فرهنگ و تمدن ملل مختلف شرق و غرب تحولی بنیادی یافت و به مرتبه‌ای از کمال رسید .
__ کانیشکا پادشاه کوشانی چین به آمیزش‌های فرهنگی ارج می‌نهاد و این گرایش به وضوح در سکه‌های ضرب شده در عصر او آشکار است. بهترین تجلی هنری این داد و ستدهای فرهنگی را می‌توان در تندیس‌های سبک گاندهارای این دوره مشاهده کرد که هر یک نمونه‌هایی زیبا از نقش برجسته به سبک یادشده هستند.
در این آثار می‌توان سبک‌های هنری ایرانی، هندی و یونانی-رومی را همراه با لباس‌های مختلف از فرهنگ‌های گوناگون مشاهده کرد. این تحولات شگرف همه از یمن جاده ابریشم صورت گرفته است. بسیاری از هنرهای اسلامی نیز از معماری تا خط و نقاشی توسط همین شاهراه تاریخی، صوری عالی و کامل به خود گرفتند .

__ اوج نفوذ فرهنگ ایرانی و اسلامی در چین مربوط به دوره "یوان" یعنی سلسله مغولی چین است. اشعار فارسی و عربی و کلمات پندآمیز و ادعیه و اشعار روی ظروف چینی همبستگی این دو کشور را که از طریق جاده ابریشم برقرار شد، نشان می‌دهد.^{۱۲}

__ بازرگانان جاده ابریشم همراه با دادوستد، از هند دین بودا، از ایران دین زرتشت، آیین مانی و مسیحیت نستوری را به آسیای میانه و چین رساندند و به همراه این آیین‌ها به تبادل هنر، صنعت، موسیقی، ادبیات عامه و داستان‌های اقوام ساکن در این خطه پرداختند. از این تبادل فرهنگی همه طرف سود می‌بردند. چین از نقره‌کاری سمرقند (که از نقره‌کاری ساسانیان ملثر بود) و سمرقند از نقاشی چین و دیوارنگاری آن (که خود از هنر بودایی هندی- یونانی با رگه‌های ایرانی- ساسانی سرچشمه داشت) بهره می‌گرفت. در نهایت، سه هنر چینی، هندی و ایرانی ساسانی در مینیاتور ایرانی بازتابی جاودانه یافتند.^{۱۳}

__ میان کشورهای مسیر جاده ابریشم از دیرباز مناسبات فراوانی در زمینه‌های مختلف علمی و سیاسی برقرار بوده است، مانند: وضع تقویمی جدید برای

قوبیلای قآن در سال ۱۲۶۷م. توسط جمال الدین منجم ایرانی، ایجاد روابط میان سنت‌های ریاضی اسلامی و چینی از وقتی که چغانیان به چین آمدند، ارتباط علمی از طریق رصدخانه‌های مراغه و سمرقند و جلب منجمان چینی و یونانی به ایران در عهد هلاکوخان.^{۱۴}

زمینه های احیاء و قابلیت‌های تاریخی _ جغرافیایی مؤثر در آن
دیدار از جاذبه‌های جغرافیایی - تاریخی یکی از مهمترین انگیزه‌های گردشگران برای سفر به ایران است و بررسی بیش از چهار هزار سال تردد در راه‌بریشم، نشان دهنده علت شکل‌گیری این انگیزه است. ایران مهد بخش قابل توجهی از فرهنگ و تمدن جهانی و نیز مناظر زیبای جغرافیایی است و مردم جهان با این واقعیت از همان ابتدای آشنایی با تاریخ و جغرافیای کشورهای خود آشنا می‌شوند. نگاهی اجمالی به تاریخ تمدن‌های مختلف بشری دلیل این مدعا را روشنتر می‌سازد.

(الف) کشورهای اروپایی شامل: آلمان، انگلیس، فرانسه و غیره منشأ نژاد خود را آریایی (ایرانی) می‌دانند و معتقدند که در دوره‌های باستانی (حدود چهار الی سه هزار سال پیش) ساکن سرزمین ایرانویچ بوده‌اند.

(ب) بخش مهمی از تاریخ یونانیان که به اوج تمدنی این ملت در سده‌های سوم و چهارم قبل از میلاد برمی‌گردد، مربوط به روابط این کشور و دولت حاکم بر ایران (هخامنشیان) است. این بخش از تاریخ یونان از جمله مباحث کلاسیک تاریخ اروپا است و همه اروپاییان در کتب درسی خود با موضوعیت آن آشنا می‌شوند.

(ج) جهان به سوی یکی شدن می‌رود و مقولاتی مانند: گات، دهکده کوچک جهانی و گفتگوی تمدن‌ها حالت فلسفی خود را از دست داده و جنبه عینی و عملی به خود گرفته‌اند. توسعه توریست و شکل‌گیری اتحادیه‌های منطقه‌ای گردشگری یکی از بهترین راه‌های رسیدن به موفقیت در مقولات فوق محسوب

می‌شود. بازگشایی راه ابریشم راه حل و انگیزه مناسبی برای تلاش بین‌المللی در جهت اهداف بیان شده است.^{۱۵}

با توجه به مسائل مطرح شده، به نظر می‌رسد که خواست جهانی در جهت احیای راه ابریشم شکل گرفته است و اقدامات مختلف بنگاه‌های بین‌المللی در دهه گذشته نیز نشان دهنده همین واقعیت است.

قابلیت های جغرافیایی مؤثر در احیای جاده ابریشم

وجود عرصه های طبیعی متعدد و متنوع، ارزش های زیستی، موقعیت جغرافیایی ویژه، تنوع اقلیمی، برخورداری از انواع زیستگاهها و ذخیره گاههای مهم زیست محیطی در کنار رشد چشمگیر گرایشات عمومی جهت بازدید از مناظر منحصر به فرد طبیعی، چشم اندازهای زیبا تنوع مورفولوژیکی و غیره زمینه بسیار مساعدی را جهت تعریف و تعیین محور توسعه و احیای این مسیر بر بنیان توسعه اکوتوریسم را فراهم ساخته. در این صورت رویکرد به "توسعۀ ضروری برای حفاظت و حفاظت ضروری برای توسعه" و تهیه برنامه های اجرایی بازدید به مرکزیت کانون های توسعه و ظرفیت سنجی میزان پذیرش گردشگری و سرانجام سطح بندی پتانسیل های موجود از جمله برنامه های اصلی خواهد بود.^{۱۶}

جاذبه ها و توانمندیهای جغرافیایی مؤثر در توسعه اکوتوریسم ب عنوان عامل

احیای جاده ابریشم^{۱۷}

استان آذربایجان غربی	استان آذربایجان شرقی	استان زنجان	استان قزوین	استان تهران	استان سمنان	استان خراسان	
مراکان - جزیره اسلامی	میشو - سهند - قوری گل	انگوران - سرخ آباد	باشگل - اوان - ارس ایلان	خنجیر - سرخه حصار - جاجرود - لار - کرج - ورجین - البرز مرکزی	پرور - خارتوران - خوش بیلاق	بزنگان - باغ کشمیر - شیراحمد - ربوند - گلول ساری گل	منطقه حفاظت شده

ذخیره گاه زیستگاه	-	پارک ملی کویر	-	پارک ملی کویر	دریاچه ارومیه	
آبشار	-	آبشار لار - شکراب و اوشان - کمرد - آزاد بر و حسنک در - آبشار دوقلو و کوه یخ	آبشار - اوچان - جوسیتان - اورازان - عسلک	آبشار عیش آباد میشو	آبشار قلعه جوق و آسیاب خرابه (در منطقه جلغا)	
آبراهه ها و رودخانه های اصلی با کناره های زیبا	هریرود - کشف رود	کال شر - سبزوار - کال شور - جاجرم - چشمه علی - گل رودبار - تالش - آسمان سو	الموت - شاهرود - ابهرود - خررود	زنجان رود - قزل - اوزان - ابهر رود - ایجرود	قرانقوچای - قزل اوزان - آیدوغموش - شهرچای - زنوزچای	رودخانه زنگمار و آبراهه خروشان واقع در تنگه های معروف منطقه ماکو
دریاچه و تالاب	بزنگان - بند گلستان - فریمان - طرغ - کارده	لار - تار - هویر - سد کرج - سد لتیان - آهنگ زیار	اوان - ارس ایلان	ارومیه - قوری گل - آلماگلی - ماهی آباد - یانیق گلی - قاضی کندی	ارومیه - گل - عشق آباد - قره باغ - یاریم قبه - ساری سو	خندقلو - همایون - سارمساقلو - قمیشلو قره - چریان
مناطق ییلاقی	تفرجگاه کوه سنگی - وکیل آباد - طرقبه - شاندیز - زشک - کنگ - ابرده - جاغرق	خوش ییلاق شهمیرزاد - دامغان - شاهرود - آهوان - کوه نیزوار	ییلاقات الموت و طالقان	خانچایی - بادامستان - چله خانه - علی بلاغی	ارسباران - کندوان - سهند و هشترود - سراب - دشت یام - ییلاقات زنوز	ییلاقات منطقه ماکو
چشم اندازها و مناظر زیبای زیست محیطی	جنگلهای پسته - ارتفاعات هزار مسجد و بینالود و آلاداغ	آبگرم سمنان - کلرودبار - خوش ییلاق - گردنه های حد فاصل استان به محدوده گلستان و مازندران - جنگلهای گزوتاغ	اکثر مناطق و عناصر اکوتوریس تی موجود در سطح استان در ارتباط با مسیر راه ابریشم	کوهستان طارم - رودخانه قزل اوزن - مجموعه غارهای داش کهن - منطقه انگوران - مجموعه درختان کهنسال - غار خرمنه سر	جزیره اسلامی - دشت چالدران - ماکو - دره ماکو	کوهستان طارم - رودخانه قزل اوزن - مجموعه غارهای داش کهن - منطقه انگوران - مجموعه درختان کهنسال - غار خرمنه سر

جاده ابریشم و نقش نمادین

قابلیت‌های اسکی و بیابانگردی	قابلیت‌های بسیار بالای بیابانگردی	قابلیت‌های بسیار بالای بیابانگردی	آبعلی - شمشک - در بندسر - دیزین - توچال	احتمال زیاد در منطقه طالقان و الموت	پایایی	پیام - سهند - میشوداغ	خوشاکوه و قابلیت‌های اسکی در کوه‌های غرب ماکو
قابلیت‌های کوهنوردی و غارگردی	غارمغان - غار چهل چاه - غار کرکز و غار کارده - غار شاندیز - غار زشک - غار مزدوران	غار دربند - غار دیوخانه - غار سهم سیاهکوه - کوه قدمگاه - کوه وراور - سفید کوه - ابیان کوه - کوه شاهوار	یخ مراد - بزنگان - غار رستم دزد - غار ری - غار زندان - غار سرگردان - غار هملون - دماوند و کل کوه‌های البرز	خرقان - قله آوان - غار بزج - غار کله سنگ	غار خرمنه سر - کتله - خورگرما ب - غارعلی بلاغی - غار گلجیک - غار امین آباد - غار بادامستان - غار گنج بانو - غار ولیلر - مجموعه غارهای دانش کسن - غارسگین خل - غار روستای حسین آباد	کوه سهند - میشوداغ - غار آغ بلاق - غار دوگیجان - غار اسکندر - کوه تک آلتی - کوه قوج کلی داغی	دخمه سنگی کوه - مومورگان - کوه موس - کوه مندلیخ - کوه گل اشافی - قره کلیسا - کوه جنگلی
قابلیت‌های صید و شکار	بزنگان - بند گلستان - کارده - فریمان - طرق	عباس آباد - مجن - لارکوه - چابسم - ارمنی دره - تک - لک - نصرت آباد - دشنبو - ستورا - طوره - سیاه کوه - چوزان - میامی - فردمد - کلرز - ملاژه - کردش	الموت - لار - سرخه حصار - خجر - البرز مرکزی - لتیان کویر - هویر - تار	باشکل - خراسانلو - طارم - سفلی - الله آباد - فتح آباد	سارماقلو - قره چریان - قمیشلو - رودخانه قزل اوزن - دره ایچرود	دامنه‌های سهند - میشو داغ - ارسباران - قوری گل - قزل اوزن - آیدوغموش - بند قاضی - کندی - ملایعقوب	جزیره اسلامی - زنگمار - آق گل - عشق آباد - بیشه زارهای اطراف دریاچه - یاریم قبه سی - مراکان

تنگه های منطقه ماکو - چشمه های پلدشت - مراکان - سیه چشمه	بندر شرفخانه - سواحل دریایچه - قبادلو - دره سواحل قزل - اوزن - آبمعدنی کندوان - زوز - یام	چشمه معدنی ونق - سواحل قزل اوزن - تفرجگاه بادامستان و خانچایی و چله خانی و کوه گاوازنگ - تفرجگاه علی بلاغی - باغهای انگور	آبگرم (تاکستان - آوج) باغات انگور - دامنه هاو دره های البرز و مناطق حفاظت شده	لار - دماوند - کیلان - آبعلی - فیروزکوه - مشاء - فشم - لواسانات - تار - هویر - سد کرج - آهنگ - چشمه تیزآب - قله - کوهستانها ی دره های البرز	آبگرم سمنان - فنوت - لاسگرد و سنگسر - دامغان - بیلاق شاهرود - پرور و پشتکوه - چشمه علی و عمارت	بزنگان و غار کرکز و مغان - قنات کال باغ میشه - باغات پسته شاندریز - تفرجگاه کوه سنگی	قابلیتهای صحراگرد شی و تفرج
باشکندی - شاه آبادی - ایواوغلی - چشمه زی سو - قره شعبان - نوایی - زارغان - وثلیق - سیه چشمه - آبگرم زاویه	بستان آباد - سراب - الله حق - آبمعدنی کندوان - آبمعدنی صوفیان	ونق - آبگرم ابدال - الله بولاغی - آبگرم میناج و حلب انگوران - چشمه سیدلر	پله گنبد - آب ترش و لرزان - خرقان - آبگرم جاده تاکستان - آوج	آبعلی - چشمه علی - چشمه اعلاء - لاریجان - قلعه دختر - هراز - شاهدشت کرج - تیزآب - قلم طاهر - عین الحیات	سمنان - کهنه ده - شهرآباد - اروانه - مهاجرات - تلخاب - آبسج - روزبه - هواخسرو - آب مراد و آب قولنج - چشمه علی و عمارت	گیلاس - سبز - شاهان - گرماب - گراب طاقانکوه	قابلیتهای موجود در زمینه چشمه و آبگرم معدنی

قابلیت های تاریخی مؤثر در احیای جاده ابریشم

نقش بارز راه ابریشم در برقراری و تقویت ارتباطات و مبادلات تجاری و به تبع آن فرهنگی و نقش آفرینی سلسله ها و فرهنگ های مختلف در خصوص خلق آثار و نمادهای فرهنگی خود در قالب مساجد ، مدارس، کاروانسراها، رصدخانه ها، آرامگاهها، گنبدها، قلعه ها، عمارتها، زیارتگاه ها و اماکن مذهبی، کتابخانه ها ، مقبره ها و غیره، زمینه طرح این مجور سراسری را ب عنوان مجموعه کاملی از آثار معماری برآمده از اندیشه ها و تفکرات و بینش های گوناگون اق وام و ملل

مختلف در طول اعصار و قرون نشان می دهد، که در صورت احیاء، باز سازی ، مرمت و معرفی و طرح توانمندیهای آنها بتوانند ایفاگر نقش تقویت ارتباطات درون و برون تمدنی در داخل حوزه های جغرافیایی - فرهنگی وسیع (از شرق دور تا مغرب زمین به مرکزیت ایران) باشد .^{۱۸}

در جدول زیر بخشی از قابلیت های تاریخی - فرهنگی عمده ارائه می شود. آنچه که مسلم است که ارائه کل آثار در کل مسیر به بیش از صدها مورد می رسد که در این مقاله نمی گنجد .

جاذبه ها و توانمندی های فرهنگی - تاریخی مؤثر در احیاء جاده ابریشم^{۱۹}

ر	تاریخ	نام و نوع بنا	موقعیت بنا
۱		مقبره بابا لقمان	سه کیلومتری سرخس - دره عباس آباد از دهستان حومه بخش سرخس
۲	قرن ۶ ه - ق	کاروانسرای کاشف	۶ ک.م شورلق ، از توابع مزدوران در ۱۸ ک.م جنوب غربی سرخس ، سه راه شوسه سرخس به مشهد
۳	قرن ۹ ه - ق	مسجد گوهرشاد	جنب جنوبی حرم مطهر
۴	۱۳۲۴ خ	موزه آستان قدس رضوی	مجاور حرم مطهر
۵	قرن ۴ ه - ق	حرم مطهر حضرت رضا	مشهد ، خیابان امام رضا
۶	قرن ۹ ه - ق	مسجد شاه (آرامگاه امیر غیاث الدین ملک شاه)	واقع در بازار بزرگ و ناحیه سرشور مشهد
۷	۱۳۳۵ خ	آرامگاه و موزه نادری	چهار راه شهداء (چهار راه نادری مشهد)
۸	۱۳۵۴ خ	کاخ موزه ملک آباد	باغ ملک آباد مشهد
۹	۱۳۴۳ خ	آرامگاه فردوسی	قریه توس واقع در باغ وسیعی در شمالی ترین بخش شهر قدیم (حدفاصل دو روستای توس سفلی و اسلامیة مزارو)
۱۰	۱۳۶۱ خ	موزه فردوسی	قریه توس واقع در باغ وسیعی در شمالی ترین بخش شهر قدیم (حدفاصل دو روستای توس سفلی و اسلامیة مزارو)
۱۱	دوره صفویه	رباط فخر داوود	در ۷ کیلومتری شمال جاده مشهد - نیشابور ، بین دلبران و قدمگاه
۱۲	قرن ۱۱ ه - ق	بقعه قدمگاه	قدمگاه
۱۳	۱۳۴۱ خ	آرامگاه خیم	در جوار امام زاده محمد محروق
۱۴	در زمان سلطان حسین بایقرا	آرامگاه عطار نیشابوری	در ۶ کیلومتری شرق نیشابور ، نزدیکی امامزاده محروق و آرامگاه خیم
۱۵	۱۳۴۱ ه - ق	آرامگاه کمال الملک	واقع در باغ شیخ عطار
۱۶	دوره سلجوقی	کاروانسرای زعفرانیه	بین سبزوار - نیشابور در ده زعفرانیه در راه فرعی بین نیشابور و سبزوار
۱۷	قرن ۶ ه - ق	منار خسروگرد	واقع در آبادی خسروگرد ، ۸ کیلومتری باختر سبزوار ، ۱ ک.م شمال جاده آسفالتی سبزوار - شاهرود
۱۸	دوره صفویه	کاروانسرای مهر	کنار جاده آسفالتی سبزوار - شاهرود - در ده مهر
۱۹	دوره قاجاریه	آرامگاه حاج ملا هادی سبزواری	شرق سبزوار ، کنار میدان زند

۲۰	دوره صفویه و قاجاریه	کاروانسرای میاندشت	در دهکده میاندشت در ۱۰۹ کیلومتری شرق شاهرود بین جاده سبزوار - مشهد
۲۱	دوره صفویه (۱۰۶۴ خ)	کلوانسرای میامی	۶۰ کیلومتری شرق شاهرود کنار جاده اصلی شاهرود - سبزوار
۲۲		قلاع بدشت	روستای بدشت در ۸ ک. م شمال خاوری شاهرود
۲۳	دوره صفویه	کاروانسرای بدشت	روستای بدشت در ۸ ک. م شمال خاوری شاهرود
۲۴		آرامگاه بایزید بسطامی	شمال آرامگاه امامزاده محمد
۲۵	دوره قاجاریه	قلعه نوخرقان	در ۲۰ ک. م شرق شاهرود ابتدای جاده ارتباطی به روستای نوخرقان
۲۶	۴۳۵ ه - ق	آرامگاه شیخ ابواحسن خرقانی	در ۲۴ ک. م شمال شاهرود در روستای خرقان بر روی تپه
۲۷	دوره قاجاریه	عمارت آقامحمدخان و فتح علی شاه قاجار	چشمه علی دامغان
۲۸	۴۱۷ ه - ق	برج پیر علمدار	خاورشهر دامغان ، در محله خوریا نزدیک مسجد جامع و مدرسه حاج فتحعلی بیگ
۲۹	۱۰۹۷ ه - ق	کاروانسرای شاه سلیمانی آهوان	روستای آهوان در (۴۲ ک. م) شرق سمنان
۳۰	دوره ساسانیان و اواخر اسلام	رباط انوشیروانی آهوان	در صد قدمی و روبروی کاروانسرای شاه سلیمانی آهوان
۳۱	قرن ۱۳ ه - ق	مدرسه و مسجد شهید مطهری (سیهسالار)	خیابان شهید مصطفی خمینی
۳۲	دوره قاجاریه	کاخ گلستان	خیابان ۱۵ خرداد
۳۳	۱۲۸۴ ه - ق	کاخ شمس العماره	خیابان ناصرخسر ، ضلع شرقی باغ گلستان
۳۴	دوره قاجاریه	کاخ صاحبقرانیه	از مجموعه کاخهای نیاوران
۳۵	دوره قاجاریه	کاخ سعد آباد	خیابان ولیعصر ، خیابان سرلشکر فلاحتی ، خیابان شهید طاهری
۳۶	۷۰۴ - ۷۱۲ ه - ق	گنبد سلطانیه	قسمت جنوب غربی ارگ سلطنتی
۳۷	دوره ساسانیان و ایلخانیان	مجموعه غارهای داش کسن	در ۱۰ ک. م جنوب شرقی سلطانیه ، نزدیکی روستای ویر از توابع همین بخش
۳۸	دوره ساسانیان	قلعه ضحاک	برفراز تونل راه آهن تهران - تبریز ، بین مراغه و میانه در شرق ایستگاه خراسانک (۳ ک. م آن)
۳۹	قرن ۷ ه - ق	خانه های قدیمی روستای کندوان	کندوان ، ۲۲ ک. م جنوبی اسکو در میان دره (فاصله کندوان تا تبریز ۶۲ ک. م است)
۴۰	۱۳۱۲ خ	کاخ شهرداری و برج ساعت	مرکز شهر تبریز ، میدان ساعت
۴۱	۸۷۰ ه - ق	مسجد کیود	خیابان امام خمینی ، تبریز ، بین خیابان خاقانی و بهشتی
۴۲	دوره قاجاریه	عمارت ائل گولی (شاهگلی)	در ۵ ک. م جنوب خاوری شهر تبریز
۴۳	قرن ۱۳ ه - ق	قره کلیسا (تاتاووس)	جنوب شهر ماکو ، ۱۵ ک. م شمال شرقی سیه چشمه ، ۷ ک. م شمال راه سیه چشمه به قره ضیاءالدین
۴۴	دوره قاجاریه	کاخ باغچه جوق	در ۶ ک. م ماکو . حدود ۲ ک. م سمت غرب جاده اصلی ماکو . ده باغچه جوق

نتیجه

داستان جاده ابریشم که با هشت هزار کیلومتر که هزاران سال تقریباً سراسر جهان و مردمان آن زمان را به هم پیوند می داد ، ماجرای هماهنگی و همسازی اقوام بشری برای پیشبرد قافله تمدن بشری است ، قافله ای که هیچ قوم و ملتی نمی تواند داعی قافله سالاری آن را در سر پیوراند. ب هر حال ، مطالعه درباره جاده ابریشم به تعبیری مطالعه درباره جنبه های مهم فرهنگ های آسیایی ، اروپایی از یک طرف ، و نقش نمادین آن در گسترش ارتباطات بین ملت ها و اقوام مختلف بشری از سویی دیگر، در عصر جهانی شدن است .

در حال حاضر که موضوع ضرورت و سرعت گسترش ارتباطات بین اقوام و ملل به اعتبار سوابق مشترک تاریخی و فرهنگی از یک طرف، و نیز تنوع مکان ها ، چشم اندازهای جغرافیایی سرزمین های مختلف از طرف دیگر ، زمینه مناسبی را جهت توسعه امر گردشگری فراهم ساخته ، توجه به احیای مجدد این مسیر بعنوان نمادی از تقویت ارتباطات و تعاملات فرهنگی _ تمدنی حداقل به اعتبار هزاران اثر جذاب و دیدنی جغرافیایی ، تاریخی و فرهنگی بر اساس رویکرد توسعه امر گردشگری بسیار مهم و قابل توجه برای جهانیان و کلیه گردشگران حامل پیام مودت و پیوند بین انسانها _ جدای از هرگونه وابستگی و تعلقات سرزمینی و ملی _ محسوب می شود .

پی نوشت

- ۱- جرالدمینر، تاریخ فرهنگ چین، ص ۲۲ و علی اصغر شعر دوست، مجموعه مقالات دومین اجلاس بین المللی جاده ابریشم، ص ۴.
- ۲- علی چکنگی و دیگران، راه ابریشم، ص ۲۳.
- ۳- سید علی مرعشی، از کهکشان تا اقوام خاورمیانه، ص ۵۷.
- ۴- دانیل گلین، تمدن های اولیه و باستان شناسی خاستگاه آنها، ص ۵۱.
- ۵- واسپور، طرح جامع احیاء جاده ابریشم، ص ۱۲۶.
- ۶- راه سیواس تا تنگه بسفور سیری است که حدود ۲۴۰۰ پیش خشایار شاه ارتش خود را از آن عبور داد و با زدن پلی بر روی تنگه بسفور خود را به اروپا رسانید و به یونان حمله کرد.
- ۷- تارچند، "روابط ایران و هند"، ص ۸۱.
- ۸- علی چکنگی، همان، ص ۳۵.
- ۹- واسپور، همان، ص ۲۵۰.
- ۱۰- جرالدمینر، همان، ص ۷۴.
- ۱۱- سید علی مرعشی، از کهکشان تا اقوام خاورمیانه، صص ۴۶-۴۱ و لوکونین، تمدن ایران ساسانی، ص ۶۴.
- ۱۲- جرالدمینر، همان، ص ۸۴.
- ۱۳- شیلاد هار، تاریخ هند، صص ۶۱-۴۲.
- ۱۴- واسپور، همان، ص ۵۴.
- ۱۵- دانیل گلین، همان، ص ۲۵.
- ۱۶- رحیم سرور، "جاده ابریشم راه گفتگو بین شرق و غرب"، صص ۱۰-۶.
- ۱۷- رحیم سرور، "بنیادهای جغرافیایی مؤثر در تکامل و احیاء جاده ابریشم"، ص ۸.
- ۱۸- یادگاران تمدن کهن در جاده ابریشم، صص ۴۱-۲۹.
- ۱۸- واسپور، همان، صص ۹۱-۷۲.

منابع و مأخذ

- ۱ - بهار، مهرداد، ادیان آسیایی، تهران، نشر چشمه، ۱۳۷۵.
- ۲ - پیرنیا، حسن (مشیر الدوله)، ایران باستان، کتاب هشتم، سلوکی ها، چاپ چهارم، تهران، ۱۳۴۴.
- ۳ - تارچند، روابط ایران و هند، تهران، نشریه اداره اطلاعات هند، ۱۳۴۲.
- ۴ - چکنگی، علی و دیگران، راه ابریشم، تهران، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۷۵.
- ۵ - سرور، رحیم؛ بنیان های جغرافیایی مؤثر در تکامل و احیاء مسیر جاده ابریشم " منتشر نشده.
- ۶ - سرور، رحیم، جاده ابریشم راه گفتگو " بین شرق و غرب"، گرایز والد آلمان، کنگره بین المللی توریسم و گفتگوی تمدنها، ۱۳۸۲.
- ۷ - شعر دوست، علی اصغر، مجموعه مقالات دومین اجلاس بین المللی جاده ابریشم، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۶.
- ۸ - شیلا، دهار، تاریخ هند، ترجمه داود حاتمی، تهران، انتشارات عصر جدید، ۱۳۶۶.
- ۹ - علی، امیر، تاریخ عرب و اسلام، ترجمه فخرداعی گیلانی، تهران، انتشارات گنجینه، ۱۳۶۶.
- ۱۰ - قاسمی، صابر، ترکیه (مباحث کشورها و سازمانهای بین المللی)، تهران، مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۷۷.
- ۱۱ - گلین، دانیل، تمدنهای اولیه و باستان شناسی خاستگاه آنها، ترجمه هایده معیری، تهران، انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۳.
- ۱۲ - لوکونین، ولادیمیر گریکوروویچ، تمدن ایران ساسانی، ترجمه عنایت الله رضا، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۵.
- ۱۳ - مرعشی، سید علی، از کهکشان تا اقوام خاور میانه (قبل از میلاد مسیح)، تهران، انتشارات حدیث، ۱۳۷۴.
- ۱۴ - مهندسین مشاور واسپور، طرح جامع احیاء جاده ابریشم، تهران، ۱۳۸۲.

- ۱۵- مینر، جرالد، " تاریخ فرهنگ چین "، ترجمه اسمعیل دولشاهی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، وزرات فرهنگ و آموزش عالی، ۱۳۶۷.
- ۱۶- یادگاران تمدن کهن در جاده ابریشم، نشریه گردش، شماره ۷، مؤسسه انتشارات و تبلیغات گام، ۱۳۷۹.